

Katsauksia

aineisto museoihin ja arkistoihin. Helsingin yliopiston kirjastossa oli sängen laaja Venäjää koskeva venäjänkielinen kirjallisuus. Niiden varassa tutkimus voi jatkua, vaikka epäileviä ääniä suomalais-ugrilaista tutkimusta vastaan kuului erilaisin perustein kansa- ja kielitieteilijäin ja folkloristien taholta 1930-luvulta 1960-luvulle. Perinne- ja maantieteellisen metodin vallitseva asema aiheutti kansoihin kohdistuvan tutkimuksen väheksymistä. Uskoa ylläpitivät kuitenkin viimeisten idänkävijäin Albert Hämäläisen, Uno Harvan, Artturi Kanniston ja Toivo Lehtisalun tuoreet kokemukset ja opetus.

Tällä hetkellä tilanne alkaa olla toisenlainen. Kokemusten vaihto suomalais-ugrilaisista kansoista kiinnostuneiden tutkijain kesken on saatu käyntiin. Uutta tieteellistä mielenkiintoa on syntynyt pienyhteisöjen tutkimiseen. Annetaan entistä enemmän arvoa myös mikrotutkimuksille. Tulosten vertailu, joita näin saadaan eri kulttuuri-alueilta ja eri kansoilta, avaa uusia mahdollisuuksia tutkimukselle.

Suomen maantieteellinen asema on sellainen, että sen kansankulttuurin ymmärtämiseksi tarvitaan aina uutta tietoa lännen, idän ja etelän kulttuureista, tapahtu- koonpa tämä sitten perinnemaantieteen, mikrotutkimuksen tai minkä tahansa vertailumenetelmän avulla ja kohdistuukoonpa se sitten hamaan muinaisuuteen, keskiaikaan tai nykyhetken kulttuurin muutoksiin. Suomalaisesta aineistosta nouseva ongelma johtaa herkästi koko eurooppalaisen kulttuurin kysymyksiin, ja suomalais-ugrilainen lähtökohta nostaa esiin koko vanhan mantereen pohjoisosien ongelmat. Se on suuri etu.

Suomalaisia ei voi olla nykyisinkään kiinnostamatta kysymys, mitkä ovat ne yhteydet, jotka ovat levittäneet suomensukuisia kieliä puhuvat kansat hajalleen laajalle alalle Eurooppaan ja Länsi-Siperiaan. Siihen voi tuoda valoa etnologinen tutkimus yhdessä muiden tieteiden kanssa.

Toisaalta kansatiede tulee erikoistumaan erikoisaloihin kuten historian tutkimus ja kielitiede, esim. uusimman ajan etnologiaan, sosiaalietnologiaan, musiikkietnolo-

giaan, uskontoetnologiaan, yleiseen etnologiaan jne. Alueellisesti ja osaksi kielellisesti rajaten voi olla itämerensuomalaisten, Pohjoismaiden, Polynesian, Afrikan jne. etnologiaa.

Etnologia, kansatiede on hyvä yhteisnimi koko kansanelämäntutkimukselle. Kansanrunoudentutkimus, folkloristiikka ja muu henkisen ja aineellisen perinteen tutkimus ovat kaikki etnologisia tieteitä. Jos etsitään yhteisnimeä perinne-, traditiosanasta, kuten on tehty (perinnetiede), joudutaan tämä sana määrittelemään uudelleen. Sen pitäisi käsittää myös nuoret ilmiöt, viime vuosien muutokset, joita nykyiskansatiede (nykyisetnologia) tutkii, siis sellaiset ilmiöt, jotka eivät ole periytyneet sukupolvelta toiselle vaan lyhyessä ajassa henkilöltä henkilölle. Niitä ei taval- linen kielenkäyttö nimitä perinteeksi tai traditioksi. Sen vuoksi etnologia, joka mm. Setälän mainitussa artikkelissa määriteltiin tarkoitavaksi etnisen ryhmän tutkimusta, on sopiva yhdistävä nimi.

Helsingin yliopistossa suomalais-ugrilainen kansatiede on luonnollinen rinnakkaisoppituoli suomalais-ugrilaiselle kielentutkimukselle. Niiden tukena on Suomalais-ugrilainen seura, joka perustettiin vuonna 1883. Suomalais-ugrilainen etnologinen tutkimus on traditio, jota mikään teoreettinen tai käytännön syy ei pakota katkaistaan. Mutta itse tutkimuksen tulee uudistua ja kohdistua myös uusiin tieteellisiin päämääriin uusien keinoin, niin kuin on tapahtunutkin.

Niljo Valonen

Kirjallisuuden kieli — yleiskieli — kansankieli

Unkarin kielimuotojen systematiikkaa

1950- ja 60-luvulta lähtien on kiinnostus unkarin kielimuotojen tutkimukseen ilahduttavasti vilkastunut. On tehty useita yrityksiä myös kielimuotojen systemoimiseksi.

Hyödyllisiä huomioita kielimuotojen systemoinnista sisältävät jo kirjakielen tutkimuksen tähänastiset tulokset (esim. Pais 1953: 425; Benkő 1960a: 222, 1960b; Szathmári 1970), samoin puhuttua yleiskieltä koskevat, nyt jo hyödyllisiksi luokiteltavat tutkimustulokset (esim. G. Varga 1968, 213—227; Imre 1972, 1979). Osansa ovat tuoneet myös murteentutkimuksen merkittävä edistyminen (vrt. A Magyar Nyelvjárások Atlasza I—VI; Imre 1971) ja varsinkin sosiolingvististen tutkimusten arvokkaat näkökohdat. Tällä kertaa otan puheeksi vain sellaisia tutkimuksia, jotka teoreettista systemointia tavoitellen koskettelevat aihettani.

Bárczi (1957: 12—20) erottaa toisistaan kielen vaakasuoran (maantieteellisen) ja pystysuoran (yhteiskunnallisen) jakautumisen. Vaakasuoran jakautumisen tuloksena ovat murteet, pystysuoran taas 1) ryhmäkielet (esim. varkaiden, sotilaiden, terästyöläisten jne. kieli) ja 2. kerrostumakielet (kirjakieli, yleiskieli jne.). Hän huomauttaa samalla, että kerrostumakielet ovat tavallaan vain laajentuneita ryhmäkieliä.

Benkőn mukaan (1957: 5) »kielten — — nykytilassa voidaan erottaa kaksi päämuunnelmaa: 1) kansalliskieli; 2) kansankieli. Kansalliskielen luonteenomainen piirre on, että sen systeemi, sisäinen rakenne, on suhteellisen yhtenäinen koko sillä kansalla, joka kieltä puhuu — —». »Kansan-

kielen tärkein piirre on, että sen järjestelmä, sisäinen rakenne, on yhtenäinen vain pienellä kielellä puhuvan kansan ryhmällä, mutta muuten se on — kansalliskielelle vastakkaisena kokonaisuutena — enemmän tai vähemmän eriytynyt» (mts. 6). On myös otettava huomioon kansalliskielen ja kansankielen välimuodot, esim. alueelliset kirjakielet sekä alueelliset yleiskielet (mp.). Myöhemmin (1960b) Benkő havainnollistaa järjestelmänsä seuraavasti:

	Puhuttu kieli	Kirjoitettu kieli
Kansankieli	murteet kokonaisuutena ja erilliset alalajit	murreluonteiset kirjoitukset ja erilliset alalajit (kirjoitettu kansankieli)
Kansalliskieli	yleiskieli (puhuttu kansalliskieli)	kirjakieli (kirjoitettu kansalliskieli)

Kansalliskielellä on Benkőn järjestelmässä siis kirjoitettu ja puhuttu muotonsa: kirjakieli ja yleiskieli. Kirjakielen käsite sisältää sekä kaunokirjallisuuden että muun (ei-kansankielisen, ei-murreluonteisen) kirjoitetun kielen.

Benkőstä poiketen sisällyttää László Papp (1961) yhtenäiseen kansalliskieleen seuraavat kielimuodot:

Kirjoitetun kirjallisuuden kieleen László Papp katsoo kuuluvaksi tavoitteeltaan ja muodoltaan taiteellisen, kirjoitetun ei-kirjallisuuden kielen taas kirjallisuuden alaisen tai siihen liittyvän kirjoituksen

kielen. Oikealla tiellä hän näyttää olevan mm. siinä, että kirjoitettu kirjallisuus ja ei-kirjallisuus erotetaan toisistaan. Olisi syytä harkita kuitenkin, eikö olisi tarpeen selvittää myös kirjoitetun ei-kirjallisuuden kielen

Katsauksia

ja yleiskielen keskinäinen suhde. Toisaalta ammattikielten ja ryhmäkielten (slangien) paikka systeemisissä näyttää epävarmalta: ne ovat siirtymäkohdassa puhutun ja kirjoitetun kielen sekä ei-kirjallisuuden kielen ja yleiskielen välissä.

Edellisistä mielipiteistä poikkeaa suu-
resti Török (1960). Hän erottaa kaksi pää-
kielimuotoa, puhutun ja kirjoitetun kielen:

- a) puhuttu kieli:
 - murteet
 - alueyleiskieli
 - yleiskieli
 - kirjakieli

- b) kirjoitettu kieli:
 - kirjoitettu murre (jota ei enää spontaanisti esiinny)
 - kirjoitettu murrepitoinen kieli
 - 1600- ja 1700-luvun kirjoitettu alue-
kirjakieli
 - kirjoitettu (nyky-)yleiskieli
 - kirjoitettu kirjakieli.

Török panee siis merkille alueyleiskielen, murre-, murrepitoinen, kirjoitetun murteen, kirjoitetun murrepitoinen kielen ja aluekirjakielen olemassaolon ja tähdentää erityisesti kirjoitetun yleiskielen merkitystä. Jaotukseen sisältyy historiallinen (diakroninen) ja kuvaileva (deskriptiivinen) puoli.

Taidemuodon näkökohdat kohoavat etualalle S. Károlyn järjestelmässä (1961): hän erottaa toisistaan ennen kaikkea a) kirjallisuuden kielen, b) kirjallisuuteen kuulumattomat taidemuodot ja c) keskustelun (juttelun, seurustelun). Kaikki kolme jakautuvat vielä kielityypeittäin (yhtenäinen kielityyppi eli standardi, murteet, paikallinen yleiskieli) ja viestintätavan mukaan (puhuttu kieli — kirjoitettu kieli). Kirjallisuuden kielen alaan kuuluvat Károlyn mukaan kaunokirjallisuus ja muu kirjallisuus; kaunokirjallisuudessa on erotettavissa ennen kaikkea runous ja proosa. Muu kirjallisuus hänen mukaansa käsittää tieteelliset julkaisut, päiväkirjat yms. vaativammassa muodossaan. Toinen suuri taidemuotoyksikkö on kirjallisuuteen kuulumattomat taidemuodot: enimmäkseen käytännön elämään liittyvät kirjoitukset tai puhutut tekstit (asiakirjat, pöytäkirjat,

sopimukset, testamentit, asetukset, valan-
kaavat jne.), joilla on tietyt taidemuodon
tuntomerkit, ja lopuksi kolmas suuri taide-
muotoyksikkö on jo mainittu keskustelu
(juttelu), joka voidaan luonnehtia myös
kielteiseksi taidemuodoksi.

Károlyn systemoinnissa ansaitsee sil-
mään pistävien omaperäisyyksien ohella
huomion se, että »puhuttu» ja »kirjoitettu»
merkitsevät hänelle viestintämuotoa ja että
sillä on osansa niin yhtenäisessä kielityy-
pissä kuin murteissakin. Tämän syste-
moinnin mukaan on kielimuotoja tutkit-
taessa otettava lukuun myös kirjakielen
puhuttu ja murteiden kirjoitettu asu; ks.
tästä viimeksi Voigt (1972).

Pyrkimys kirjakielen (unk. *irodalmi nyelv*
oik. »kirjallisuuskieli») selvittämiseen on
innoittanut tunnettua romanianunakarilais-
ta kielentutkijaa Zoltán Szabóta (1961). Hän
lähtee siitä, että J. Tompan toimittamassa
teoksessa (1956) erotetaan kielen kerrosten
yhteydessä ennen kaikkea sivistyneisyy-
den, kielenkäytön hioutuneisuuden ja
käyttöpiiriin mukaan kolme keskenään
samanarvoista tyyppiä: kirjakieli, yleis-
kieli ja murre. Mutta unkarin nykymuo-
tojen joukossa, noiden kielikerrosten ohella
on otettava lukuun myös samoja ammat-
teja harjoittavien, samaa harrastavien ja
samanlaista elämää viettävien välille syn-
tyneet pienempien tai suurempien yhteis-
öjen kielet, ns. ryhmäkielet, slangit (soti-
laskieli, ammattikieliet, virastokieli, koulu-
laskieli, urheilukieli, korttikieli, varkaiden
ja katupoikien kieli eli argot, jopa lasten tai
lastenhoitajien kieli). Szabó lisää kuiten-
kin, että jos vastaisuudessa pyrimme
täydellisyyteen, meidän on tutkittava
kirjakieltä kolmelta näkökannalta: a) se on
kielimuodoista ensisijainen, koska se on
yhtenäinen, yhteinen, luonteeltaan nor-
matiivinen, kielen sisäiset erot tasoittava ja
sen vuoksi vallitseva kielenkäytön muoto;
b) se on tyyllisesti hienostunein, hioutu-
nein, rikkain ja eriytynein kielimuoto.
Szabó jatkaa, että erittäin ongelmallinen
on kirjakielen käsitettä selvitettäessä c)
esteettisen näkökohdan täyttyminen. Muu-
tamia vuosisatoja on unkarin kielialueella
tosin kirjoitettu kaunokirjallisuutta vain
kirjakielillä. Kirjakieli ei ole kuitenkaan

samastunut kaunokirjallisten teosten kielien kanssa, sillä kaunokirjallisuus ei ole kirjakielen ainoa käyttöalue. Hänen nähdäkseen kaikkein ongelmallisin on kirjakielen ja kaunokirjallisuuden kielen suhde. Yksi mutkikkaimmista termivaikeuksista, termin *kirjakieli* (*irodalni nyelv*) käyttö merkityksissä 'yhteinen kielityyppi' ja 'kaunokirjallisuuden kieli' liittyy juuri tähän.

Tämä termivaikeus aiheutuu kuitenkin siitä jo aiemmin mainitusta katsomuksesta, joka liittyy kirjakielen (oikeastaan siis »kirjallisuuden kielen») käsitteeseen myös kaunokirjallisen ja ei-kaunokirjallisen kirjoitetun kielen. Tästä katsomuksesta on mielestäni kuitenkin ehdottomasti syytä luopua. Näyttää siltä, että kielen sisäistä jäsentymistä on tarkoituksenmukaista tutkia synkronisella tasolla kahdesta keskeisestä näkökulmasta:

1) sen mukaan, miten kielen elementit toteutuvat kielen eri muodoissa;

2) toisaalta sosiolingvistiikan menetelmiä ja periaatteita soveltaen. » - sosiolingvistiikka määrittää ne säännöt — selittävät R. Grosse ja A. Neubert (1970: 3—15) —, joiden mukaan viestiessämme suoritamme valinnan »yhteiskunnallisten muunnelmien» joukosta, toisaalta valitsemme »sen varaston, josta ammennamme». Tämän tehtävän voimme suorittaa kuitenkin vain, jos erotamme toisistaan ne kielimuodot, jotka ilmenevät kielen kirjoitetuina ja puhuttuina muunnelmina.

Unkarin kielen sisäistä jäsentymistä, kielen muunnelmien järjestelmää voidaan luonnehtia ottaen huomioon toisaalta kielen rakenneseikat, toisaalta sosiolingvistiset näkökohdat pääpiirtein seuraavasti:

Unkarin (kansallis)kieli:

1. Kirjallisuuden kieli
 - a) puhuttu
 - kaunopuhujan puhe
 - b) kirjoitettu
 - proosakieli
 - draamakieli
 - lyriikkakieli jne.
2. Yleiskieli
 - a) puhuttu
 - julkisen esiintymisen, tieteen, opetuksen kieli

- katukeskustelun kieli
- ryhmä- ja kerrostumakielet (slangit): koululais-, virastoyms. kieli
- ammattikieli
- lastenhoitajien jne. kieli
- varkaiden kieli

- b) kirjoitettu
 - julkisen elämän (lehdistön yms.), tieteen, opetuksen, kansanvalistuksen kieli
 - ammattikielet
 - ryhmä- ja kerrostumakielet (slangit): koululais-, virastoyms. kieli

3. Kansankieli

- a) puhuttu
 - murretyypit
- b) kirjoitettu
 - murteella kirjoitetut kirjeet
 - kansanomaiset muistiinpanot
 - käsin kirjoitetut laulukirjat jne.

Kirjallisuuden kielellä tarkoitan kaunokirjallisuudessa käytettyä kirjoitettua ja puhuttua kieltä. Kirjallisuuden kielen tämäntyyppinen erottaminen on tarpeen kahdestakin syystä. Ensinnäkin se esteettiseltä luonteeltaan, tavoitteiltaan ja muodoltaan eroaa kirjallisuuden ulkopuolelle jäävästä kirjoitetusta ja puhutusta kielestä; toiseksi se toisin kuin kaksi muuta kielen muotoa sietää eri makro- tai mikrostruktuuriin kuuluvien ilmiöiden rinnakkaiseloa kirjailijan omassa kielessä tai hänen henkilöahmojensa — yhtä lailla romaani- kuin näytelmähenkilöiden — kielessä. Kirjailija voi kietoa yhteen eri murretyyppien tai alueellisten yleiskielten, samoin slangin, virallisen kielen jne. aineksia lähes suvereenisti korostaakseen taiteellisia tavoitteitaan. Sosiolingvistisen tutkimuksen valossa ansaitsee yhä suurempaa huomiota myös se omaleimainen suhde, joka vallitsee kirjailijan oman kielen ja hänen luomiensa henkilöahmojen kielen ja kielellisen käyttäytymisen välillä. Usein kaan kirjailija — tästä näkökulmasta katsoen — ei näet tee muuta kuin käyttää äidinkieltänsä koodeja ja alakoodeja kuvattun aikakauden, puhujan tai kuulijan iän, sivistystason, sukupuolen, tilanteen jne. mukaan.

Uskon, että kirjallisuuden kielen puhuttun muunnelman selvä erottaminen kirjoit-

testusta ei aiheuta kiistaa. Yhtä varmasti ei kirjallisuuden kieleen voida kuitenkaan lukea kansanrunouden kieltä. Kansanrunoudessa on äänteellisiä ja sanastollisia murrepiirteitä; kuitenkin sen kielessä on yhdenmukaisuutta, joka on lähellä kirjallisuuden kieltä.

Unkarin kielen koko järjestelmän sisällä kirjallisuuden kieli on kieliyhteisölle potentiaalisesti yhteinen kielimuoto. Se sietää kielen sisäisen jäsentymisen vuoksi syntyneiden erilaisten kielimuotojen (murteiden, sosiaalisten murteiden, ryhmäkielten) variantteja ja alistaa normit taiteelliselle tarkoitukselle. Se on joko kirjoitettu tai puhuttu kielimuoto. Siihen kuuluu myös myöhempää aikaa varten luotujen kirjallisten tuotteiden kieli, joka täyttää ankarat esteettiset vaatimukset ja on tavoitteiltaan taiteellista.

Yleiskielellä tarkoitan kirjallisuuden ulkopuolista, ei-murreluonteista kirjoitettua ja puhuttua kielimuotoa, jota käytetään normatiivisten kielioppien sääntöjen mukaisesti. Mikäli normi sallii jonkin horjunnan (esim. *fel* ~ *föl*, *csoda* ~ *csuda*), silloin voidaan pitää itse tuota horjuntaa normina (vrt. Imre 1971: 46; G. Varga 1968: 215).

Kansankieli on murretyyppiin jakautuva (kansallis)kielen muoto, joka muuten on melko vahvasti sidoksissa yhteiskuntaan ja kulttuuriin ja on itsenäinen unkarin kielen järjestelmän sisäinen (suhteellisen pieneen yhteisöön liittyvä) osajärjestelmä. Aiemmat tutkijat eivät maininneet kirjoitettua muotoa. Voigt (1972: 251—252) kuitenkin on osoittanut, että »erheelliseksi tai ainakin liiallisen pelkistäväksi on katsottava mielipide, joka liittyy kansankielen kokonaan suulliseen perinteeseen».

Kaikki nämä kielimuodot eivät tietenkään eroa toisistaan: niiden välillä on siirtymä- ja kosketuskohtia. Ja jos haluaisimme olla oikein täsmällisiä, olisi yleiskieltä oikeastaan kutsuttava paikalliseksi yleiskieleksi, koska ns. puhdasta (ja varsinkaan puhuttua) muotoa tavataan vain erittäin harvoin.

Ratkaistaessa tällaisia kysymyksiä on korostettava sosiolingvistiikan merkitystä. Sosiolingvistiikkahan tutkii kahta alaa:

a) yhteiskunnallisten muutosten vaikutusta viestittäessä (eli vaikutusta viestintätyyppiin) ja b) kielen »yhteiskunnallisia muunnelmia» ja niiden kehityksen sosiologiaa edellytyksiä (ks. Grosse—Neubert, mts. 3—15).

Jos tässä mielessä tutkimme kielimuotoja ja täydennämme sitä sillä niin ikään Grossen ja Neubertin muotoilemalla vaatimuksella, että »sosiolingvistiikan - - on kuvattava niitä sääntöjä, joiden mukaan viestiessämme valitsemme 'yhteiskunnallisista muunnelmista'», silloin meidän on kielimuotojen varaston luonnehdinnan jälkeen tutkittava »valinnan» sääntöjä oikeastaan kolmen ulotteen kannalta:

1. Valintaan vaikuttaa ensinnäkin viestijöiden (lähettäjän ja vastaanottajan) yhteiskunnallinen asema: a) mihin luokkaan, mihin ammattiryhmään asianomainen kuuluu, b) hänen sivistystasonsa, c) ikänsä, d) sukupuolensa jne. Millaisia konkreetteja tuloksia tästä tutkimuksesta voidaan saada, sen ovat jo useat tutkijat osoittaneet (ks. Labov 1966; G. Varga 1968, 1970; Paunonen 1975).

2. Valinnan määrää puhetilanne. Puhuja ja kuulija ovat nimittäin sidoksissa viestintätilanteen vaatimuksiin. Kontekstia selittäessään on Saukkonen (1977: 13) huomauttanut, että »sosiofysikaalinen reaali maailma on tietysti lähtökohta, mutta sen merkitys on vain välillinen, koska se vaikuttaa kieleen vain tajunnan kautta. - - Tajunnassa tapahtuvan kieltä tuottavan prosessin lähtökohtana ja ääripäänä eivät ole tajunnassa olevat kielen semanttiset piirteet, vaan vastaavanlaiset tajunnassa olevat kontekstin piirteet». Tämänmukaisia tilanteiden malleja ei ole vielä kiteytetty, vaan ne odotuttavat vielä itseään, mutta sosiolingvistiikan itsensä on luotava tilannetyyppien kielellisesti relevantti järjestelmä.

3. Kolmas dimensio voi olla alueellinen levikki. Tämä on kaikkein ilmeisintä kansankielen tutkimuksessa, mutta periaatetta voidaan laajentaa kirjakielen (aluekirjakieli) ja yleiskielen (paikallinen yleiskieli, kaupunkien kielityypit jne.) alueille.

Tutkittaessa kielimuotoja näiden kolmen ulotteen mukaan voimme erottaa eri-

laisia *sosiaali-* ja *aluemurteita*:

- a) sosiaalimurteet (sociolektit):
 — ryhmä- ja kerrostumakielet (slangi, jargon)
 — varkaiden kieli (argot, katu-
 poikien salakieli)
 — ammattikielet, erikoiskielet
- b) aluemurteet (dialektit):
 — alueellisesti eriytyneet murretyypit (esim. Unkarissa läntiset, Tonavan länsipuoliset, eteläiset jne.)
 — kaupunkien murteet (voidaan erottaa, jos niissä ilmenee toisistaan poikkeavia, murretyyppien kaltaisia alueellisia muunnelmia).

Sosiaalimurteista voidaan ryhmä- ja kerrostumakielet (slangi, jargon) laskea kuuluvaksi yleiskielen muunnelmiin, koska ne vain kvantitatiivisesti, lähinnä sanavarastoltaan (toisinaan fraseologialtaan mutta tuskin äänteellisesti) poikkeavat yleiskielen normaalista puhutusta tai kirjoitetusta muodosta; joissakin tapauksissa ne kuuluvat sen vulgaarimpaan alatyyppiin.

Saman ammatin harjoittajia, samaa harrastavia ja samaan ryhmään kuuluvia ovat opiskelijat, sotilaat, teatterilaiset, metsurit jne. Eräät tyytit liittyvät nuoriin (esim. koululaiskieli), toiset ilman ikäluokkaluonnetta aikuisiin (merimiehet, teatterin ammattilaiset jne.).

Varkaiden kielen liittäminen yleiskielen kategoriaan on voinut jotakuta pahastuttaa. Kuitenkin varkaiden kieli (huolimatta tyylikeinjensa omalaatuisuuksista, affektisesta, vaihtelevasta, salaisesta ja eikirjoitetusta luonteestaan) on oikeastaan slangia, jonka käyttäjät liittävät yhteen samaan »ammatti», samaan »harrastus». Sama koskee (ammatti)rikollisten, prostituoituneiden, väärinpelurien, korttihuijarien ryhmäkieltä, jonka he luovat nimenomaan voidakseen »työskennellä» entistä »tehokkaammin». Laillisten tai ei-laillisten ammattien harjoittajat eivät siis eroa muista yleiskielen puhujista niinkään kielellisesti kuin moraalisesti.

Varkaiden kielen käyttäjät kuuluvat yhteiskunnan alempiin kerroksiin, ja eräistä tämän kielen tyypeistä puuttuu kokonaan ikäluokkasidonnaisuus (rikolliset,

väärinpelurit jne.); jotkut liittyvät pikemmin mies- (väärinpelurit, rikolliset) tai naissukupuoleen (prostituutio). Alueellisesti ne ovat levinneet pääasiassa (suur-)kaupunkeihin ja vain pienemmässä määrin tai ei lainkaan maaseudulle.

Ammattien kieli, ammattikielet (erikoiskielet) ovat läheisessä yhteydessä slangiin, ryhmä- ja kerrostumakieleen. Kahdessa kielimuodossa — yleiskielessä ja kansankielessä — ammattikielet erottuvat toisistaan sen mukaan, millainen puheena oleva ammatti on luonteeltaan. Iän ja sukupuolen mukainen jakauma ei ole relevantti.

Sosiaalimurteiden tarkka tutkiminen on entistä kiireellisempi tehtävä. Tutkimusta syventämällä voidaan saada vastaus siihen, poikkeavatko slangit, varkaiden kieli ja ammattikieli toisistaan ja muista kielimuodoista todella vain sanastollisen omaperäisyytensä ja tiettyjen tyylikeinojen käytön vuoksi. Aiheellisesti huomauttaa Erkki Itkonen (1966: 128), että »ylä- ja alaluokan »murteet» esim. suomen kielessä ovat täysin epäselviä käsitteitä, niiden yksityiskohtainen luonnehtiminen olisi mahdotonta», ainakin kunnes tutkijat osoittavat eksaktisti niiden olemassaolon. Sekä suomen että unkarin ja monien muiden kielten tutkimuksessa on tähän suuntaan tosin otettu ensi askelet, mutta toistaiseksi voidaan olettaa Itkonen sanojen pitävän paikkansa myös unkarin suhteen, kenties paremminkin kuin suomeen nähden.

Lopuksi totean lyhyesti, että yllä kuvattun järjestelmän kehittämisessä on lähtökohdiana ensisijaisesti ollut unkarin kieli. Rakennelman suhteellinen avoimuus ja jonkinvertainen joustavuus ehkä mahdollistavat sen, että sitä voidaan käyttää muidenkin kielten sisäiseen jäsentämiseen.

István Nyirkos

LÄHTEET:

A Magyar Nyelvjárások Atlasza I—VI.
 ANyT: Általános nyelvészeti tanulmányok.

Katsauksia

- BÁRCZI, GÉZA 1957: Bevezetés a nyelvtudományba. Budapest.
- BENKŐ, LORÁND 1957: Magyar nyelvjárástörténet. Budapest.
- 1960a: Anyanyelvi műveltségünk. Budapest.
- 1960b: A magyar irodalmi írásbelség a felvilágosodás korának első szakaszában. Budapest.
- GROSSE R. — NEUBERT A. 1970: Thesen zur marxistischen Soziolinguistik. — Sektion theoretische und angewandte Sprachwissenschaft an der Karl-Marx-Universität. Leipzig und Leipziger Linguistenkreis. (Toim. Ernest Eischler ja Anita Steube.) Leipzig.
- IMRE, SAMU 1971: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Helsinki.
- KÁROLY, SÁNDOR 1961: Az irodalmi nyelv, köznyelv, írott nyelv elnevezésekről. — Nyr 85 s. 385—398.
- LABOV, WILLIAM 1966: The social stratification of English in New York City. Washington.
- MTA I OK IV: A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei.
- NyIrK: Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények.
- Nyr: Magyar Nyelvőr.
- NytudÉrt: Nyelvtudományi Értekezések.
- PAIS, DEZSŐ 1953: A magyar irodalmi nyelv. — MTA I OK IV s.425—466.
- PAPP, LÁSZLÓ 1961: Nyelvjárás és nyelvi norma XVI századi deákjaink gyakorlatában. — NytudÉrt 25. Budapest.
- PAUNONEN, HEIKKI 1975: Puhesuomen monet muodot. — Kouluikäisten kieli. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 22 s. 153—170. Helsinki.
- SAUKKONEN, PAULI 1977: Uutta kielioppia kohti. — Virke. Äidinkielen opettajain liiton jäsenlehti n:o 1 s. 10—16.
- SZABÓ, ZOLTÁN 1961: Megjegyzések az irodalmi nyelv fogalmának vitás kérdéseiről. — NyIrK VI s.137—139.
- SZATHMÁRI, ISTVÁN 1968: Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Budapest.
- 1970: Irodalmi nyelvünk egységesülése. Budapest.
- TOMPA, J. 1956: (toim.) A mai magyar nyelv rendszere. I.
- TÖRÖK, GÁBOR 1960: puheenvuoro teoksessa BENKŐ, LORÁND (toim.) Anyanyelvi műveltségünk. A pécsi nyelvűvelő konferencia anyaga s. 294—295. Budapest.
- VARGA, GYÖRGYI 1968: Alakváltozatok a budapesti köznyelvben. Budapest.
- 1970: A budapesti nyelvhasználat. — ÁNyT 8, 1972.
- 1979: A regionális köznyelvek kutatásáról. — Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből (toim. Samu Imre), NytudÉrt 100, s. 7—31. Budapest.
- VOIGT, VILMOS 1972: Folklor és szociolingvisztika. — ÁNyT 8 s. 251—252.